

**"TERCÜME HAKKINDA DÜŞÜNCELER VE TATBİKATA DAİR BAZI
NÜMUNELER" İLE "ÇEVİRİBİLİMİN ADI VE DOĞASI": İÇERİKLERİ VE
KURAMSAL BENZERLİKLERİ ÜZERİNE BİR BETİMLEME***

A Description of the Contents and Theoretical Similarities between 'Thoughts on Translation and Some Examples of Practice' and 'The Name and Nature of Translation Studies'

OSMAN COŞKUN**

Öz

Çeviri kuramları tarihi üzerine çalışmalar çeviribilim alanındaki birikimlerimize katkı sağlamayı amaçlar. Bu çalışmada Cumhuriyet döneminin ilk kuramsal çalışması (Coşkun:2024) olarak nitelendirdiğimiz Ali Kemali Aksüt'ün Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler'i ile James Stratton Holmes'in "Çeviribilimin Adı ve Doğası" karşılaştırılmıştır. Bu eserlerin yöntem yönünden çeviri çalışmalarına bakışı ve çeviri sınıflandırmaları incelenmiştir. Araştırmada bu eserlerin çeviriye ve çeviribilim alanına kuramsal bakış açılarındaki temel olarak benzer yönlerin bir betimlenmesi yapılmıştır. Her iki çalışmanın kuramsal yaklaşımıları arasında benzerlikler tespit edilmiştir. İki eser çeviribilimin temel soru ve sorunlarını ele almaktadır. Konuyu ele alışları ve sunumları birbirinden farklıdır, sınıflandırmalarında belirgin bir fark gözlemlenir. Ancak çeviribilimin temel sorunları ile ilgili ortaya koydukları yaklaşım genel olarak örtüşmektedir. Holmes'in makalesinde nitelediği başlıkların birçoğuyla Aksüt'ün çalışmasında içerik olarak karşılaşmaktayız. Dolayısıyla Aksüt'ün çalışması çeviribilim açısından içerdeği kuramsal görüşlerden ötürü özgün niteliğe sahiptir.

Anahtar kelimeler: kuram, çeviribilim tarihi, çeviribilim çalışmaları

Abstract

Studies on the history of translation theories aim to contribute to our knowledge in the field of translation studies. In this study, Ali Kemali Aksüt's Thoughts on Translation and Some Examples of Practice, which is considered as the first theoretical work of the Republican period (Coşkun, 2024), and James Stratton Holmes' The Name and Nature of Translation Studies are compared. The two works are examined in terms of their approach to translation studies and their classification of

* **İntihal Taraması:** Bu makale intihal taramasından geçirildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Geliş/Received: 7 Kasım/November 2024 | **Kabul/Accepted:** 01 Aralık/December 2024 |
Yayın/Published: 31 Aralık/December 2024

Atıf/Cite as: Osman Coşkun, "Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler" ile "Çeviribilimin Adı ve Doğası": İçerikleri ve Kuramsal Benzerlikleri Üzerine Bir Betimleme, Edebiyat Bilimleri 7 (Aralık/December 2024), 9-25 <https://doi.org/10.5281/zenodo.14578386>

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, İstanbul/Türkiye. osman.coskun@marmara.edu.tr, ORCID:0000-0002-6803-3189.

translation methods. In the research, a description of the fundamental similarities in the theoretical perspectives of these works on translation and the field of translation studies are examined. Similarities are identified between the theoretical approaches of both studies. The two works address the fundamental questions and problems of translation studies. They differ in approach and presentation, with a notable difference in their classifications. On the other hand, their perspectives on the fundamental issues in translation studies largely align. Many of the topics Holmes outlines in his article are found in Aksüt's work in terms of content. Therefore, Aksüt's work is unique for its theoretical perspectives on translation studies.

Keywords: theory, history of translation studies, translation studies

Giriş

Çeviri tarihi ile ilgili araştırmalar çeviribilmin art alan verileri oluşturmada önemli çalışma alanlarındandır. Yücel (2007:315) çeviribilmin gelişiminde ve çeşitli konularının anlaşılmasımda çeviri tarihiyle ilgili çalışmaların katkıları göz ardi edilemeyeceğini, bu çalışmalarдан farklı düzeylerde yararlanmanın gerekliliğini ve bunlarla birikimlerimizi artırmamız gerektiğini ifade etmektedir.

Bu çalışmamızda öncelikle "Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazi Nümuneler" ve kaleme alındığı dönem hakkında bazı tespitler yapılacaktır. Sonrasında eser "Çeviribilimin Adı ve Doğası" başlıklı çalışmada geçen çeviribilim tasnifleri bakımından incelenerek kuramsal yaklaşımları üzerinden yapılan tespitler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

10

Çeviribilim tarihsel bağlamda çok farklı sınıflamalarla tasnif edilebilir. Yazıcı (2004:218) Cumhuriyet döneminin 2000'li yıllara kadarki çeviri faaliyetini üç ana zaman kesitinde ele alır: 1923-1960 yılları arasını 1. zaman kesiti, 1961-1980 yılları arasını 2. zaman kesiti, 1981-2000 yılları arasını 3. zaman kesiti olarak ele alır. Cumhuriyet döneminin hemen öncesinden başlayarak çeviri çalışmalarını etkileyen önemli gelişmeler üzerinden bir dönem tasnifi yapılrsa şöyle bir öneri getirilebilir;

Cumhuriyet öncesi dönem: 1920 öncesi yapılan çalışmaları içine alan dönem

Erken Cumhuriyet dönemi: Osmanlı Türkçesinin kullanılmaya devam edildiği Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Heyeti teşkilinden 1927 yılına kadarki dönem.

Harf İnkilabı dönemi: Latince karakterlerden oluşan yeni Türk alfabetesine geçilen tarihle başlar. 1928-1939 arasındaki yılları kapsar.

Tercüme Bürosu dönemi: Tercüme bürosunun faaliyet yıllarını (1940-1966) içine alır. Tercüme bürosunun kuruluşundan 1966 yılında kapatılmasına kadar geçen yılları içine alır.

Bilimsel dönem: 1966 -2010 arası yılları kapsar. Bilimsel çevirilerin yoğunlaşlığı ve çeviribilimin bağımsız bilim dalı olarak kabullenildiği yılları kapsar.

Teknolojik dönem: 2010'dan günümüze (2024) devam eden yapay zekâ temelli çevirilerin çok hızlı geliştiği yılları kapsar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde birçok alanda yenilik yapılmış, bu yenilikler gündelik hayatın her safhasında etkilerini göstermiştir. Dil bağlamında da 1928 yılında Harf İnkılabı yapılmıştır. Böylece on asırdır kullanılmakta olan Arap harfleri bırakıldı ve onların yerine Latin harfleri kullanılmaya başlandı. Çeviribilim açısından ele alındığında özellikle Tanzimat devrinde yoğunlaşan tercüme çalışmaları Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında önemli oranda sekteye uğramış, yeni Türk alfabetesine geçişle birlikte dünya klasikleri ve özellikle Batı edebiyatından çeviriler önemli bir ivme kazanmıştır.

Bourdieu'nun “kültürel sermaye” terimine atfen Şehnaz Tahir Gürçağlar (2018:61) Genç Cumhuriyet'in kültürel sermayesinin gelişiminin yerel olarak üretilmeyeceğini, yurtdışından, yani Batı'dan “ithal” edileceğini belirtir. Yapılan uygulamalardan örnekler veren Gürçağlar, yürütülen faaliyetin resmi bir devlet politikası olduğunu ve bu resmi politikayı birçok akademisyen ve yazarın desteklediğini ifade eder. Ancak bu destekçilerin, Batı'nın maneviyat ve ahlâk zeminine ilişkin bazı endişeleri ara ara dile getirse de ilim ve irfan kaynağının Batı olduğuna dair görüşlere sahip olduğunun altını çizen Gürçağlar, bu tespitini yazar, çevirmen ve politikacı Kâzım Nami Duru'nun şu söylemiyle destekler:

“İlim Garptedir. Almanya'dadır, Fransa'dadır, İngiltere'dedir, Rusya'dadır, İtalya'dadır, Amerika'dadır, hulasa garbin her yerindedir, fakat bizde değildir... Cehlimiz koyu, koyu,... Biz bu halimizle, bu aciz halimizle ne yaparız? Garp hayatına girdik; Garp milletlerile at başı beraber yürümek istiyoruz. Maksadımız yüksek ve takdire şayandır. Dünyada bir millet olarak yaşamak için ancak Garb'e temessül etmek mecburiyetindeyiz (Kâzım Nami, 1929. Akt: Tahir Gürçağlar, 2018:61).

Bu düşüncenin, Harf İnkılabi dönemi çevirmenleri arasında yaygın bir düşünce olduğu söylenebilir. O zaman ve zemin hakkında dikkat çekici eserlerden biri Hilmi Ziya Ülken (2009) tarafından kaleme alınan *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* adlı eserdir. Ülken, Türk modernleşmesinde çevirinin üstlendiği role yer verdiği bu çalışmasında genel olarak çeviri çalışmalarının, toplumsal gelişim ve değişim üzerinde etkili olduğunu belirtir. Ülken'in bu çalışması Türk çeviri tarihi açısından dikkate değer bilgiler veren kaynak bir eserdir.

Sine Demirkıvıran da çalışmasında Türk yazarların Batı edebiyatlarına yönelmesini şu şekilde ifade eder:

“Osmanlıda edebiyat Tanzimat döneminde (1839-1876) Avrupa'nın estetik eğilimlerine yönelmeye başlamıştı. Özellikle 20. yüzyılın başında şarkın etkisinde olan geleneksel Türk edebiyatı ile Batı edebiyatını benimseyen genç Türk yazarların eserleri arasında bir kopuş yaşandı. Avrupa'nın ulusal edebiyatlarına yönemenin sebeplerinden biri eski Osmanlı üzerinden uzaklaşmak isteyen Türk ulusunun siyasi, sosyal ve kültürel ülküsüydü.” (Demirkıvıran 2022: 187).

Dolayısıyla Batı'ya yönelme sadece ilmi açıdan değil edebi açıdan da gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Demirkıvıran'ın da ifade ettiği gibi Batı'ya yönelme eskiyi ifade eden Osmanlı üzerinden kurtulmak ve Türk ulusunun inşasını

gerçekleştirmek için önemliydi. Batı edebiyatlarına yönelik ise söz konusu yazarların öncelikle çeviri yoluna başvurması ile gerçekleşecekti.

Özcan (2020:15) Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatı ve Tercüme Bürosu dönemi de dahil olmak üzere, çeviri yapanların çoğunun, çeviri dışında da yazma faaliyetleriyle ilgilendiğine işaret eder. Bu dönem çevirmenlerinin en temel özelliğini, devlette ve özel sektörde farklı işlerle uğraşsalar bile aynı zamanda yazar ya da yazar ruhuna sahip olmak şeklinde özetler. Bu yazar-çevirmenlerin çoğunun hem kendi eserlerine hem ulusal edebiyata değer kattıklarını ifade eder. Bu tanımlamaya uyan ve idareci, yazar ve mütercimliğiyle ön plana çıkan kişilerden biri Ali Kemalî Aksüt'tür. Fransızca, Rumca ve Arnavutçayı iyi derecede bilen Aksüt, yabancı dillere hakimiyeti nedeniyle olsa gerek mülkiye mektebinden mezun olduktan sonra ilk önce doğduğu topraklara memur olarak tayin edilmiştir. Bu sebeple meslek hayatının ilk yıllarda kısa bir süre Yanya vilayeti tercümanlığı görevini de yürütmüştür (Ayrıntılı bilgi için bkz: Coşkun, 2023: 11-36).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çeviri çalışmalarına son derece önem verilmektedir. Birinci TBMM Hükümeti döneminde, 1921 yılında Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Heyeti kurulmuştur. Kayaoğlu (1998:200-264) bu heyet onderliğinde sosyoloji, doğa bilimleri, iktisat, felsefe, eğitim, tarih ve coğrafya, dil, edebiyat ve hukuk alanında çevirilerin yapıldığını ifade edip eserlerin bir listesini verir. Heyet'in 1926'da dağıtıldığını ancak dağıtılmış nedeninin belli olmadığını ifade etmekle birlikte resmî açıklamanın heyetin hedeflerinden sapıldığı ve arzulanan ölçüde verimli olmuşu şeklinde olduğunu belirtir. Tahir Gürçağlar (2018:181-182) Telif ve Tercüme Heyeti'nin eğitime yönelik telif ve çeviri eserlere ağırlık verdiği, edebiyat çevirilerini göz ardı ettiğini ifade eder. Fakat bu göreceli duraksamadan sonra 1930'lardan itibaren edebi eser ve diğer alanlardan yapılan çevirilerin ivme kazandığını ortaya koyar. Bu alanda Vakit Gazete Matbaa Kütüphane 1930'dan itibaren özellikle 1934'te "Dün ve Yarın Tercüme Külliyesi" adıyla seri çeviri yayınlarıyla farklı türlerde birçok eseri çeviri edebiyatımıza kazandırmıştır.

12

Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler : Esere genel bakış

Çeviribilim alanına ilişkin çok çeşitli çalışmalar ortaya koyan Ali Kemalî Aksüt, sadece Fransızcadan yaptığı çevirileriyle dikkati çekmez. Bunun yanında kuramsal boyutta çeviriye yaklaşımları ile de öncü sayılabilen eserler kaleme almıştır. Aksüt, çevirinin toplum hayatındaki öncü rolünü fark etmiş, alanın eksiklerini görmüş ve alana katkı sunmak üzere eserler neşretmiştir. C. A Laisant'dan İlim Üzerine Müesses Terbiye (1926), İ. Teoreco'dan Ecnebî Memleketlerde İstatistik Teşkilâti (1934), Fairfax Downay'dan Muhteşem Süleyman (1936), Charles Seignobos'tan Avrupa Tarihi (1938), Gabriel Remérand'dan Tepedelenli Ali Paşa (1939), Edmond Rossier'den Avrupa'nın Siyasî Tarihi 1815-1919 (1943) gibi eserleri dilimize kazandırmıştır. (Ayrıntılı bilgi içi bkz. Coşkun, 2023)

Bu çalışmalarından en önemli kuramsal çerçevede kaleme alınan "Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler" adlı çalışmadır. Resimli Ay Matbaasında, 1933 yılında yayımlanan bu eser 256 sayfadan oluşmaktadır. Genel yapı itibarıyle giriş kısmını da söz konusu ettiğimizde çalışmanın iki ana kısma ayrıldığını söyleyebiliriz. "Mukaddeme" ile başlayan "Birinci kısım"da "Tercüme hakkında düşünceler I"

ve “*Tercüme hakkında düşünceler II*” başlıkları altında daha çok çeviriye ilişkin teorik görüşler öne sürülmüştür. “*Tercüme Nümuneleri*” başlığını taşıyan “*İkinci kısım*” ise örnek çeviri metinlerine ayrılmıştır. Eserin sonunda “*Bir Dilek*”, “*Yanlış-Doğru*” cetveli ve “*Fıhrıst*” bulunmaktadır.

Mukaddeme: Bu kısımda eserin yazma amacından kısaca bahseden Aksüt, daha önce kaleme alınan benzer eserlerdeki eksiklikleri dile getirir. Bu tür eksikliklerin azalmasını sağlayacak örnek çeviri metinlerini içeren dergilere olan gereksinimi belirtir. Bunların ana dilimizin gelişmesine olan katkısını vurguladıktan sonra karşılaştırmalı çeviri çalışmalarının önemine değinir. Farklı türlerden (tiyatro, roman, masal, şiir gibi edebi türler; siyasi, ekonomik, sosyal konular) çevirilerin sağladığı yararın altını çizer. Zorluk derecesi farklı metinleri seçmesinin amacını böylece ortaya koyar. Bizde henüz çeviri yöntemleriyle ilgili bir çalışma olmamasını bir eksiklik olarak değerlendiren Aksüt, tarihçe eyleyerek hazırladığı çalışmasıyla bu eksikliği giderme arzusunu ifade eder. “*Mukaddime*”nin sonunda kendisine tercümeleriyle destek olan altı yazar ve çevirmene (Namık Kemal Zade Ali Ekrem, Cenap Şahabettin, Ebubekir Hazım, Lütfü, Tevtik Kâmil, Tevhit Beyefendi) teşekkür eder. Aksüt, eserini Bayazıt Valisi (daha sonra bugünkü Ağrı ili valilik merkezi olmuştur) olarak imzalar.

Tercüme hakkında düşünceler I: Türk tercüme tarihi ile ilgili genel olarak o güne kadar derli toplu bilgilere ilk defa bu bölümde rastlıyoruz. Tarih öncesi devirlerde ilkel girişimlerden kutsal kitapların çevirisine, İslam dünyasında Beytülhikme heyetinden İstanbul'un fethine uzanan süreçte divan-ı hümayun tercümanına; Kanuni'nin tercümanı Dragoman Yunus Ağa'dan ilk tercümanlarımıza, Türk devletlerinin çeviriye katmasına; Batı'dan yapılan tercümelere ve tercümanlarına, Abdülaziz devrinde ilk tercüme heyetinin teşekkülüne; yenileşme devrinin en önemli tercüme şahsiyetleri Şinasi'ye, Ziya paşa, Kemal Paşazade'ye kadar çeviri alanına Türkiye Cumhuriyet'in daha ilk yıllarda ilk defa değinen kişi Aksüt'tür. Aksüt'ün verdiği bu bilgiler esası değişmemekle birlikte ufak eklemelerle günümüz tercümanlık bölgülerinde Türk ve dünya çeviri tarihiyle ilgili okutulan derslerin temel içeriğidir (Coşkun, 2023:59).

Bu bölümde üç alt başlık daha bulunur. İlk alt başlık, hangi eserlerin çevrilmesi gerekiğine yönelikir. Bu konuda genellikle ticari kaygılarla hareket edildiğini hem çevirmenlerin hem de yayıncıların bir eserin edebi ve fikri öneminden çok halkınraigbet ettiği türden eserleri çevirme yolunu seçiklerini ifade eder. Bu yüzden çevrilen eserlerin edebi ve düşünsel yönlerinin genellikle “çok aşağı bir mertebede” olduğunu ve dünya edebiyatının önemli eserlerinin birçok ülkede yeterince yer bulmadığını belirtir. Ancak da olsa bu türden eserlerin, önemli yazarlar tarafından çevrildiğini de ilave eder. Bu tür sorunların üstesinden nasıl gelineceği ile ilgili de tavsiyede bulunur. Çevrilmesi gereken en önemli eserlerin uzman kişilerden oluşan bir “*Tercüme heyeti*” aracılığıyla listesinin çıkarılıp ilgili süreçlerin “*Maarif Vekaleti*” tarafından yönlendirilebileceğini söyler. İkinci alt başlıkta çevirmen-yayinevi ilişkisini ele alır. Burada, çevirmenlerin yaptığı işin önemine karşılık, aldıkları ücretlerin düşük olduğuna yer verir. Üçüncü alt başlıkta, Türkçenin çeviri açısından kaynak dilin anımlarını aktarmada tüm ihtiyaçları giderdiğini ve çeviri faaliyetinde başka yollara sapmaya gerek bırakmayacak derecede yeterli imkânlarla sahip

olduğuna dair bilgiler sunar. Bu konudaki düşüncesini öz olarak şöyle ifade eder: "Türkçemizi çok manalı, tannan ve hatta zengin buluyoruz." (Ali Kemalî, 1933: 24).

Tercüme hakkında düşünceler II: Aksüt, çeviriye ilişkin kuramsal kavramları bu kısmda ele almıştır. En yalın tanımla çeviriyi "nakletmek, teslim etmek" (Ali Kemalî, 1930:25) olarak ifade eder. Yine bir tanımda "tercüme etmek daima feda etmektir" deyip, bu süreçte temel yaklaşımın anlamdan bir yitim olmaması düşüncesini "esastan hiçbir şey feda etmemelidir" diyerek açıklamıştır (Ali Kemalî, 1933:26). Başka bir tanımda ise "tercüme bir sanattır ve maalesef ekseriya müşkül ve gayri müsmir bir sanattır" diyerek çevirinin bir sanat -fakat zor bir sanat- olduğuna vurgu yapar (Ali Kemalî, 1933: 30). Çevirmeni, İtalyan eleştirmen ve çevirmen Carlo Linati'den bir alıntıyla "mütercim bizzat bir mübdi'dir" şeklinde betimler (Ali Kemalî, 1933:25). Bu bölümde iki alt başlık bulunur. Birinci alt başlıkta kaç çeşit çeviri olduğunu farklı sınıflandırmalarla vermiştir. Şiir çevirileri ile ilgili temel yaklaşımları bu bölümde açıklanmıştır. İkinci alt başlıkta iyi bir çevirmenin özelliklerinin neler olması gerektiğini açıklar.

Tercüme Numuneleri: Bu bölümde çeviri örnekleri verilmiştir. Aksüt, ünlü yazar, şair ve devlet adamlarınca kaleme alınmış eserlerden örnek çeviri metinlerini alıntılar. Çalışmada sadece teorik bilgilere yer verilmeyip başarılı örnek metinlerle savunulan görüşlerin desteklenmesi ve eserin bütünlüğü açısından dikkate değerdir. Bu haliyle eserin uygulamaya yönelik kısmının, sağlam örnekler üzerinden güçlendiği açıktır. (Coşkun, 2023: 280). Eserin ikinci kısmında -bazen tek bazen karşılaşmalı birden fazla- toplam 79 örnek çeviri metnine yer verilmiştir. Bu eserlerin 53'ü nesir, 26'sı nazım türünden seçilmiştir. Kitapta eserlerine yer verilen yazarların isimleri şunlardır:

14

1. Abbé Prévost
2. Agathe-Sophie Sasserno
3. Aleksandr İvanoviç Nelidov
4. Alexandre Dumas
5. Alfred de Musset
6. Alphonse Daudet
7. Alphonse de Lamartine
8. André Gide
9. Bernardin de Saint-Pierre
10. Bouffon (*Histoire Naturelle*'den)
11. C. A.
12. Charles Dupuy
13. Charles Louis de Secondat Baron de La Brède et de Montesquieu
14. Edmon About
15. Emil Ludwig
16. Emile Deschamps
17. Ernst Theodor Amadeus Hoffmann
18. François de Salignac de La Mothe-Fénelon
19. François Marie Harouet Voltaire
20. Gazi Mustafa Kemal

21. Gustave Le Bon
22. Guy de Maupassant
23. Honoré de Balzac
24. Honoré Gabriel de Mirabeau
25. Hugues-Félicité-Robert de Lamennais
26. İvan Sergeyevich Tourgueneff
27. Jacques Delille
28. Jean Aicard
29. Jean de La Fontaine
30. Jean Racine
31. Jean-Baptiste Poquelin Molière,
32. Jean-Jaques Rousseau
33. Jean-Pierre Claris de Florian
34. Lev Nikolayevich Tolstoy
35. Lucien Abdülhak Hamit
36. Mile Sasêrno
37. Paul Déroulède
38. Pierre Corneille
39. Pierre Loti
40. Pierre-Félix Thomas
41. Raymond Poincaré
42. Stéfan Lausanne
43. Sully Prudhomme
44. Théodore de Banville
45. Victor Hugo

15

Toplam kırk beş farklı yazar, bir gazete (*Le Figaro*), bir de dergiden (*Asie Mineure*) metinler alınmıştır. Kitaba alınan Fransızca eserleri çeviren mütercimler şunlardır:

1. Abdullah Cevdet
2. Ahmet Kemal
3. Ahmet Naim
4. Ahmet Tevhit
5. Ali Ekrem
6. Ali Kemalî
7. Ali Reşat
8. Ali Suat
9. Ali Ülvi
10. Behiç Enver
11. Burhan Ümit
12. Cenap Şahabettin
13. Cihat Rüştü
14. Ebubekir Hazım
15. Gazi Mustafa Kemal

16. Halil Nihat
17. Hasan Bedrettin
18. Haydar Rifat
19. Hüseyin Cahit
20. Hüseyin Nazım
21. İbrahim Alâettin
22. İsmail Habip
23. Kamran Şerif
24. Lucien Abdülhak Hamit
25. Lütfü
26. Mehmet Salahattin
27. Melih Cevdet
28. Muallim Naci
29. Nuri Şeyda
30. Ömer Bedrettin
31. R. T.
32. Raif Necdet
33. Recaizade Ekrem
34. Resat Nuri
35. Ruşen Eşref
36. Sabit Paşa
37. Sadullah Paşa
38. Sait Paşa
39. Siracettin
40. Süleyman Nazif
41. Şemseddin Sami
42. Tevfik Fikret
43. Tevfik Kâmil
44. Vasfi Mahir
45. Ziya Paşa

16

Kirk beş farklı çevirmenin önceki listede belirtilen yazar ve şairlerden çevirileri yer almaktadır. Esere çevirileriyle katkıda bulunanların bazı isimlerin hususiyetlerini hatırlamakta yarar bulunmaktadır. Namık Kemâl'in oğlu ve Servet-i Fünûn şairlerinden Ali Ekrem Bolayır, Türk edebiyatının, Servet-i Fünûn döneminin önde gelen isimleri ve temsilcilerinden Cenap Şahabettin, yazar Oktay Akbal'ın dedesi Ebubekir Hâzîm Tepeyran, Servet-i Fünûn edebiyatının büyük nesir ustası Halit Ziya Uşaklıgil, diplomat ve devlet adamı Tevfik Kamil Koperler çevirileriyle esere katkıda bulunmuşlardır (Coşkun, 2023: 280).

Ali Kemal'nin söz konusu çalışması; Türk çeviribilim tarihi açısından, birçok araştırmacınınmasına konu olmuş, üzerinde dikkat çekici görüşler ortaya konulmuş ve önemine dair tespitlerde bulunulmuştur. Birinci'ye göre (1992: 440) Aksüt'ün eseri "Fransızcadan yapılan tercümeler hakkında, birçok örnekler verilerek yazılmış ilk ve nadir

kitaplardan biri olmak bakımından hâlâ ehemmiyetini korumakta”dır. Birinci’nin de kıymetini vurguladığı bu eser içerik bakımından Cumhuriyet’in ilk yıllarda kuramsal ve uygulamalı bir çalışma olarak Latin harfli yeni Türk alfabesiyle yazılmış alanında öncü ve ilk eserdir (Coşkun, 2024:39).

Ülken kitabının son bölümünde Tanzimat’tan sonraki tercüme faaliyetleri bahsinde Ali Kemalî’nin eserinden de istifade ettiğini ve onun, Tanzimat’tan 1930’lu yıllara kadarki çeviri faaliyetlerine eserinde layıkıyla yer verdiği belirtir:

Mehmed Mansur Bey'in İskenderiye Kütüphanesi adlı eseriyle, Akyiğitzade Musa Bey'in Avrupa Medeniyetine Bir Nazar'ı bu fikri canlandırmak için yapılmış iki değerli teşebbüstür. Birkaç ay önce Ali Kemalî Bey'in neşrettiği *Tercüme Hakkında Düşünceler ve Bazı Nümuneler* adlı kitabı da bu mevzu hakkında mühim bir tatkiktir. Bu eserde Tanzimat’tan sonra bizde yapılan başlıca tercümelerden örnekler alınarak asılları ile karşılaştırılmıştır (Ülken, 2009: VII).

Akademisyen kimliğiyle tanınan Ülken, Aksüt’ün çalışmasının önemini taktir edip bilimsel kıymetini ön plana çıkarmıştır. Ülken, Ali Kemalî Aksüt ile aynı dönemde çeviriysi bilimsel ve kuramsal bir düzlemden ele alanlardandır. Almanya’da Berlin Devlet Kütüphanesinde ve İstanbul Kütüphanelerinde çeviriysi irdeleyen notlar topladığını (Ülken, 2009: VIII) kendi satırlarından anlıyoruz.

1. Çeviribilimin Adı ve Doğası: Esere genel bakış

Çağdaş çeviribilim çalışmalarında çeviribilimin bağımsız bir bilim dalı olarak temellendirilmesinde James Stratton Holmes’ın, 1972 yılında yayımlanan “The Name and Nature of Translation Studies” (Çeviribilimin Adı ve Doğası) adlı makalesi önemli bir tarih ve bir eşik olarak kabul edilir. Bu çalışma Kopenhag’da gerçekleştirilen “3. Uluslararası Uygulamalı Dilbilim Kongresinde” sunulmuştur. Holmes, bu eserinde bilimsel alanın adı ve temel çalışma prensipleri üzerinde değerlendirmeler yapar. “Çeviribilimin çalışma alanı nelerden oluşur?” sorusuna genel bir bakış açısı kazandırdıktan sonra “deneyimlerle ortaya konulduğu şekliyle çeviri ve çeviri olgusunu tanımlamak” ve “bu olguların açıklanabileceği, öngörülebileceği genel ilkeler oluşturmak” şeklindeki yorumlarıyla bağımsız bir çalışma alanı olarak çevirinin iki temel amacı olduğunu ifade eder. Bu amaca yönelik bağımsız çeviribilim çalışmalarını üç ana alana ayırmayı önerir; betimleyici çeviribilim, kuramsal çeviribilim ve uygulamalı çeviribilim (Holmes, 1972: 175-176). Bunlardan ilk ikisini üst başlık olarak Salt Çeviribilim Çalışmaları olarak sınıflandırır.

Holmes çalışmasında çeviriysi bilimsel disiplin olarak ele alıp anahtar kavramlarını ortaya koymuş ve çeviribilimin temel çerçevesini çizmiştir. Çeviribilimin “geleneksel” bakış açılarıyla “yeni paradigmalar” arasında bir ayrımlı yapılması gerekliliğini ortaya koymustur. Çeviriysi özerk bir disiplin olarak ele alma fikrini ortaya atarak sistematik ve bilimsel bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamıştır.

Bu yeni disiplinin farklı çalışma alanları çeviribilimin kuramsal çerçevesinin oluşturulmasına yardımcı olmuştur ve bu alanda yapılacak akademik çalışmalara da önemli katkı sunmuştur. Alan yazısında bu eser hakkında yeterli bilgi olduğu için detaylı bir içerik incelemesi burada verilmemiştir.

3. İki Eserin Ortak Yönleri Üzerine Tespitler

Tarihi kaynaklar incelendiğinde Yeni Türk alfabetesine geçiş sonrasında, içerik ve söylem bakımından Cumhuriyet'in ilk kuramsal çeviribilim çalışması Ali Kemali Aksüt tarafından kaleme alınan "Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler" adlı eserdir. (Coşkun, 2024:39). Bu bakımdan çeviri tarihimizde öncü özelliğe sahip eserlerden biri olduğu söylenebilir. Çeviribilimi bağımsız bir disiplin olarak ele alan eser de James Stratton Holmes'in yazdığı "Çeviribilmin Adı ve Doğası" adlı makaledir. Aksüt'ün çalışması Holmes'ten yaklaşık kırk yıl önce kaleme alınmıştır. Holmes'in eserinde altın çizdiği betimleyici, kuramsal ve uygulamalı çalışmaların her biriyle farklı şekilde ve ağırlıkta benzerlikler göstermektedir. Bu başlıkların içeriğinin Aksüt'ün çalışmasıyla bağdaştığı ve benzeştigi noktalar örneklenirilebilir.

3.1. Betimleyici Çeviribilim:

Holmes çeviribilim çalışmaları sınıflandırmasına baktığımızda betimleyici çeviribilimin üç araştırma alanı olduğunu görüyoruz. Öncelikle bu alt çalışma alanlarından başlayarak "Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler" ile örtüşen içerikleri tespit edelim.

a. Ürün Odaklı Çalışmalar

Akademik araştırma alanı olarak çevirilerin teker teker veya metin odaklı betimlenmesine odaklanır. Bu tür çalışmalarında farklı çevirilerin karşılaştırmalı analizleri yapılır. Bu analizler artzamanlı ve eşzamanlı çalışmaları içerebilir. Genel çeviri tarihi araştırmaları da ürün odaklı çalışmalar içinde değerlendirilir (Holmes, 1972: 176). Holmes'in görüşlerine paralel bir şekilde Aksüt de eserinde, eski medeniyetlerde tarih çalışmalarından günümüze kadar geniş bir yelpazede çeviri tarihinin genel noktalarını belirginleştirir.

[...] Burada tercümenin tam ve mükemmel bir tarihçesini yazmak iddiasında bulunacak değilim. İtiraf ederim ki bu, iktidarım haricindedir. Alelusus, müracaat edilecek hiçbir eserin bulunmadığı bir yerde, bulunuyorum. Burada zulmetleri yırtarak, birer kırrıntı halinde, tarihi hakikatleri... o kadar dağınık, o kadar gizli, o kadar karışık tarihi hakikatleri, meydana çıkarmak asla mümkün değil. Bu müşkül işi erbabına bırakıyorum ve buraya ancak hafıza ve hatırlanın yardımıyla, o tarihçeye ait bazı misalleri, hatta gelişî güzel kayıt ile iktifa ediyorum. Konfuciyus tercüme sayesinde intișar etmiş, Brahma bu sayede başka dillere geçmiş, Zerdüşt memleketten memlekete ancak tercüme sayesinde uçabilmiş... Hintliler, Fenikeliler, Mısırlılar öküze ve boğaya tapmak dinini biri diğerinin lisanını öğrenmek ve rahiplerinin, şairlerinin eserlerini mütekabilen dillerine nakletmek suretiyle - kıtadan kitaya isal eylemişlerdir... Milattan evvel dokuzuncu asırda yaşayan, ve bütün dünyanın en meşhur şairi addolunan (Homeros) - Truva muhasasasının uzun bir destanından ibaret olan İlyada ve (İtaki) kralı (Ülis)in seyahatini musavver Odise adlı eserleriyle bir devir vücuda getirmiştir. Yunan mitolojisi ilahlar, ilâheler, kurbanlar, mezbahlar hayatının layıkıyla malum olmayan safahatı, bu şairin

şöhretleri ebedi eserleriyle, İtalya'ya ve İspanya'ya intişar etmişti. Milattan evvelki zamanlarda, cenubi Avrupa'nın dini telâkkilerinde bu şairin tesirlerini inkâr kabil değildir. Romalıların en büyük şairi (Virgil) bile (Homeros)tan müteassir görünüyor. Tevrat ilk defa dikkatle tercüme edilen din kitabıdır. Hristiyanlık, intişarı dairesini tevsi ettikçe İncilin de tercümeleri çoğalandırdı: Ortodokslar Yunancaya, Katolikler Latinçeye çevirmişlerdi. Parşömenler, papirüsler, güderiler üzerine yazdıkları bu din kitabı için, ne kadar ömür tüketmişler... (Luter)in kirdiği taassup zincirinden kurtulduktan sonra, başta büyük inkılâpcının hemşehrileri olmak üzere, Avrupa'da hemen bütün milletler Ortodoks ve Katolik papazlarının Yunanca, ve Latinçeye lehine yaptıkları aforozlu mumanaatlara rağmen- bu kitabı dillerine nakil ve denilebilir ki, her milletin edipleri bu vadide kızgın bir rekabete tevessül eylemişlerdir [...](Kemalî, 1933: 6-7).

b. İşlev odaklı çalışmalar:

İşlev odaklı çalışmalar salt çeviriye değil onun sosyokültürel işlevlerinin betimlenmesine de odaklanır. Metinden ziyade bağlam üzerine yoğunlaşır. Belli bir zamanda belli bir yerde hangi metinlerin çevrildiği veya çevrilmediği/çevrilemediği; bunun etkileri üzerine yoğunlaşan araştırma alanıdır. Bu alan, çeviri sosyolojisinin gelişimine de katkı sağlar (Holmes, 1972: 177). Ali Kemalî, kendinden önceki devirde bu araştırma alanının kuramsal olarak nasıl bir bakış açısıyla ve hangi şartlarda ele alındığını yönelik betimlemeler yapar.

Filvaki bundan 43 sene evvel, Mülkiye mektebi mezunlarından İbrahim Fehim ve İsmail Hakkı beyler tarafından (Müntehabatı Teracümü Meşahir) namile bir müntehabat mecması; ve Ali Muzaffer bey tarafından da 318 tarihinde ‘Tercüme Nümuneleri’ adlı muhtasar bir kitap neşredilmiş ise de, evvelkini bulmak adeta müteassir ve ikincisi maksadı teminden, maalesef, kasırdır. İşte bu noksanı, bir dereceye kadar olsun, izale ve bu husustaki ihtiyacımızı -daha mükemmel mümasilleri çıkıncaya degein- kısmen tatmin etmek meyline kapıldım. Bir “Récitation,, mecmuamız da yoktur. Lisan öğrenmek bahsinde faydası münker olmayan (Ezber ve İnşat) için, dikkatli bir intihap ile -fikri, hissi, vicdanı tenvire yarayan parçalarla- bir mecmua vücuda getirilmesi, sanıyorum ki, şedit bir ihtiyaç idi. Topladığın nümuneler bu ihtiyaca da cevap verebilecek mahiyettedir (Kemalî, 1933: 3).

Çeviri sosyolojisi bağlamında Ahmet Cevat’ın dil aileleri arasındaki farklılıklara dikkat çekerek çevrilen-çevrilemeyen ifadeleri örneklendirdiği çalışmaya açıklayıcı bir dipnota yer vermiştir.

İki dilde kelime aileleri, arasında karşılıklı bir uygunluk olmaz. Halbuki bazı kimselerde, Fransızca veya başka bir garp lisanındaki aile kelimelerini, Türkçeye yine kelime ailesi halinde geçirmek arzusu vardır. Bu da dilimizle öbür medeni milletlerin dilleri arasında karşılıklı uyarlık temin etmek arzusundan ileri gelir. Şüphesiz garbin büyük medenî dillerindeki mefhumların bütün mana inceliklerini, Türkçe sözlerle anlatabilmeliyiz. Ancak bunun için bir medeni dildeki kelime ailelerinin mutlaka bizim dilimizde de yine aile halinde olmasına lüzum yoktur,

imkân da yoktur. Bir mefhumun karşılığı doğrudan doğruya dilin içinde aranmalı, en uygun olarak hangi kökten veya maddeden getirilecekse, ondan getirilmeli; yoksa mefhumun naklolunduğu dildeki işaretinin köküne karşı gelen Türkçe kökten çıkartmağa çalışmamalıdır. Mesela: "*Il a attiré sa parole.*" cümlesini mihaniki olarak çekmek fiili ile: "*Sözünü geri çekti.*" diye tercüme edersek Türkçenin düşünüş yolundan aykırı düşen bir "barbarizma" kullanmış oluruz. Bu yerde biz muhite ve zamana göre: *Sözünden caydı, döndü* veya *sözünü geri aldı*, ifadelerini kullanırız. Yine mesela: (*se développer*) mastarını *inkışaf* diye tercüme etmişlerdir. Doğrudan doğruya Türkçeyi tarayacak olursak, muhite ve zamane göre: (*gelişmek, serpişmek, açılmak*) mastarlarını buluruz. Hele garp lisanlarındaki mürekkep kelimelerin baş eklentileri, bizim için son derecede aldatıcı unsurlardır. Onları harfi harfine Türkçeye çevirmeye kalkışmak kadar dilimizi bozacak bir ameliye tasavvur edemem. Ahmet Cevat (Kemalî, 1933: 27-28).

c. Süreç odaklı çalışmalar:

Çeviri sürecinin ya da çeviri eyleminin kendisiyle ilgilenir. Çevirmenin karar alma sürecindeki zihinsel süreçlere odaklanır. Başka bir dilde yeni, söyle ya da böyle eşleşen metin yaratırken tam olarak ne olduğu sorunu kuramsal olarak irdelenir. Çeviri psikolojisinin gelişimine de katkı sağlayan bir alandır (Holmes, 1972: 177). Ali Kemalî Aksüt, çevirmen kararlarıyla ilgili açıklamalarında dilimizin gelişmesine nasıl katkıda bulunulacağına ilişkin ipuçlarına da yer vererek çeviri eylemine bakışını ifade eder.

20

"*Les anciens étaient beaux, mais nous sommes jolis*" ibaresini dilimize bikhakkın nakletmekten aciziz. Çünkü (Beau) ile (Joli) arasındaki tefavütü gösterecek kelimelerimiz yoktur; burada (beau) kelimesini olsa olsa gösterişli kelimesiyle tercüme ederek işin içinden çıkmaya çalışırız. (Beau), asıl ve haşmetli bir güzeldir (Joli) ince, narin, nazik güzeldir. (Beau) ya hayran olunur, (joli) sevilir. Dr. Ahmet Cevat (Kemalî, 1933:23).

Peyami Safa Bey'in dediği gibi:

Nolurdu, alnından öpüp her seher

Sağımı ben çözüp, ben bağlasaydım?

Ve:

Ağlarım hatıra geldikçe gülüştüklерimiz.

gibi aynı sadelikle, aynı manaya tesarrufla, aynı sığalarla meselâ Fransızcaya nakli mümkün olmayan bedayii mebzulen ihtiwa eden dilimizi, şivesine ve fesahatına mugayir olmamak şartıyla, inceltip basitleştirerek, zekâmızın inkişafi ile mütenasiben tekamül ettirmemiz icap eder. Maahaza kelime ve tabirlerin tamamen tercümesi kabil olsa bile, zevkin aynen nakli imkân haricindedir. Meselâ:

Hayalden gelir az çok insana tesliyet.

Pür iğbirardır yüzü gülmez hakikatin.

Bediasını tercüme edelim:

“C'est du rêve qui vient un peu de consolation aux hommes, car la vérité a une figure qui ne sourit jamais.” ibaresi hasıl olur. Acaba her iki lisana aşina bir adamın evvelkinden duyacağı zevki, binde bir nispette olsun, ikinciden almasına ihtimal verilebilir mi?

Biz, dilimizin tekâmüle ihtiyacını kabul ve teslim ile beraber, yüksek bir kabiliyeti haiz olduğuna inanıyor. Türkçemizi çok manalı, tannan ve hatta zengin buluyoruz. Cenap’ın, Ali Ekrem’in, Süleyman Nazif’in, Ebubekir Hazım’ın kitabımızda mevcut manzum ve mensur tercümelerini bu kanaatimize delil gösterebiliriz: İkram Yuvası’na bakınız, aslı kadar ve belki ondan güzel değil midir?... (Kemalî, 1933:23-24).

3.2. Kuramsal çeviribilim:

Betimleyici çeviri çalışmalarının sonuçlarını, ilgili alanlardan ve disiplinlerden elde edilen bilgilerle birlikte kullanarak, çevirinin ne olduğunu/ne olması gerektiğini açıklamaya ve öngörmeye yarayan ilkeler, kuramlar ve modeller geliştirmekle ilgilenir (Holmes, 1972: 177-181).

a. Genel kuramlar

Her tür metin ile uygulanabilecek genel çeviri kuramlarını içerir. Örneğin Skopos kuramı gibi. Çeviriyle ilişkilendirilen bazı dilbilim ve edebiyat kuramlarını da bu başlıkta değerlendirmek gereklidir.

b. Özel kuramlar

b.1. Alan sınırlı kuramlar

Holmes'in alan sınırlı kuramlar çerçevesinde örneklendirdiği insan çevirisi-makine çevirisi ayrimı bağlamında herhangi bir içerik Aksüt'ün eserinde bulunmamaktadır. Yayınladığı yıl ve makine çevirilerinin tarihsel gelişimi çerçevesinde doğal olarak bu durumun ele alınması söz konusu değildir. Zira makine çevirisi, çok sonraları bilgisayarların icat edilmesinin ardından gelişim gösteren ve özellikle yapay zekâ ve makine öğrenimi gibi yeni teknolojik gelişmelerle birlikte işlevsellik kazanan yeni bir çeviri yoludur.

b.2. Ortam sınırlı kuramlar

Holmes'in özel kuramlar başlığı altında ikinci sırada yer verdiği ortam sınırlı kuramlar bağlamında bakıldığından Ali Kemalî, *Tercüme Üzerine Düşünceler*'de tercümemi iki tür sınıflandırmaya tabi tutar: Birincisi “Milli dilden yabancı dillere tercüme” ikincisi de “Yabancı dillerden milli dile tercüme” (Kemalî, 1933: 25).

b.3. Düzey sınırlı kuramlar

Holmes'in özel kuramların üçüncü maddesi düzey sınırlı kuramlar söz konusu olduğunda Aksüt dikkate alınması gereken üçlü bir sınıflandırma verir: a) Aynen veya

harfiyen tercüme; b) Mealen veya serbest tercüme, c) Tatbik suretiyle yapılan tercüme (Kemalî, 1933:26).

b.4. Metin/söylem sınırlı kuramlar

Söylem sınırlı kuramlar bağlamında "Dini eser tercümesi", "Lisani ve edebi eser tercümesi" ve "Kütübü fenniye tercümesi (Kemalî, 1933: 6-9)" olarak üç alt başlıkta inceler. Metin sınırlı kuramlar bağlamında dörtlü bir sınıflandırma yapar: 1. Nazmin nazım ile tercümesi, 2. Nazmin nesir ile tercümesi, 3. Nesrin nesir ile nakli, 4. Nesrin nazım ile nakli (Kemalî, 1933:25).

b.5. Zaman sınırlı kuramlar

Holmes zaman sınırlı kuramları, "Çağdaş metin çevirilerine ilişkin kuramlar" ve "Eski dönemlere ait metin çevirilerine ilişkin kuramlar" şeklinde ikiye ayırmıştır. Bu bağlamda Aksüt iki döneme ait çeviriden bahseder. Bunlardan biri "Servet-i Fünun devri (Kemalî, 1933:18)" öteki "Meşrutiyet devri (Kemalî, 1933:19)" çevirileridir.

b.6. Sorun sınırlı kuramlar

Holmes'in sorun sınırlamalı kuramlarını Aksüt'ün bahsettiği "Nazmen tercüme" ve "Neşren tercüme" (Kemalî, 1933:29) başlıklarını ilişkilendirmek mümkündür.

3. Uygulamalı çeviribilim:

22

Holmes Salt çeviribilim (Betimleyici çeviribilim, Kuramsal çeviribilim) sınıflandırması dışında kalan alanları diğer bir araştırma alanı olarak ele alır.

3.a. Çeviri eğitimi ve öğretimi çalışmaları:

Çeviribilimin bu alanında yapılan çalışmalar çeviri eğitime, odaklanır. Çeviri yüzyıllardır yabancı dil öğretiminde bir teknik ve yabancı dil ediniminde bir test aracı olarak kullanılmaktadır. Yeni bir olgu da çevirinin profesyonel çevirmen yetiştirmek için okullarda ve kurslarda öğretilmesidir. Çevirmen eğitimi, cevaplanması gereken öncelikle öğretim yöntemleri, test teknikleri ve müfredat planlaması gibi bir dizi soruyu gündeme getirmiştir. Bu alan temel olarak bu türden soru ve sorunlarla ilgilenir (Holmes, 1972: 181). Holmes'in dikkat çeken bu gibi hususlar üzerinde duran Ali Kemalî Bey eserini kaleme alma nedenini söyle açıklar:

"İlk önce şurasını söyleyeyim ki, bu mecmayı tertip ederken mekteplerimizi, çocuklarımızı düşündüm. Müfredat programlarına baktım. Lisana çok büyük ehemmiyet veren Maarif Vekaleti, orta mekteplerden çıkanların bile Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya tercüme yapabilecek hale geldiklerini istediği halde, buna az çok rehberlik edebilecek hiçbir kitabımız olmadığını anladım. [...] İşte bu noksanı, bir dereceye kadar olsun, izale ve bu husustaki ihtiyacımızı daha mükemmel mümasilleri çıkcıncaya degen kısmen tatmin etmek meyline kapıldım (Kemalî, 1933:3)."

Bu satırlardan anlaşıldığı üzere Ali Kemalî, bizde çeviri ile ilgili rehber olabilecek çalışmaların eksikliğini görmüş ve bu eksikliği gidermek adına ortaya koyduğu

çalışmalarla alanla ilgili daha nitelikli kişilerin yetişmesine zemin hazırlamayı kendine bir amaç olarak belirlemiştir.

3.b. Yardımcı araç çalışmaları:

Çeviri yardımcı araçlarına duyulan ihtiyaçlarla ilgilidir. Sadece bireysel tecrübeye dayalı bilginin yeterli olmadığı çeviribilimde başka kaynaklara ihtiyaç duyulur. Bu kaynaklar iki guruba ayrılır. Birincisi sözlük ve terimsel yardımcılar, ikincisi dilbilgisi yardımcılarıdır (Holmes, 1972: 181). Aksüt’ün eserinde bu başlıkla ilişkilendirilecek bir içerik bulunmamaktadır.

3.c. Çeviri politikası çalışmaları:

Çeviribilimcinin bu kapsamdaki görevi, çevirmenin ve çevirinin işlevini, toplumlar için taşıdığı önemi ve üstlendiği rolü anlamada başkalarına uygun tavsiyelerde bulunmaktadır (Holmes, 1972: 182). Ali Kemalî (1933:22), eserde çevirmen-yayinevi bağlamında ve çevirmenlik ücretleri konusunda çeşitli görüşlere yer vermiştir. Ayrıca çevirmenlerin bazı toplumlarda mülteci, siyasi sığınmacı vb. olmalarından ve farklı kökenlerinden dolayı ikinci sınıf vatandaş muamelesiyle karşılaşabildiğini ancak bunun abartılı bir yaklaşım olduğunu ifade eder.

3.d. Çeviri eleştirisı çalışmaları:

Hemen her bilim alanında olduğu gibi çeviribilim alanında da yürütülen çalışmaların eleştirel bir bakış açısıyla ele alınıp değerlendirilmesi söz konusudur. Bu, aynı zamanda yürütülen çalışmaların iyileşmesi açısından bir zorunluluktur. Bu bağlamda çeviri eleştiri çalışmaları, çeviri yorumlama ve değerlendirme faaliyetlerini içerir (Holmes, 1972: 182). Ali Kemalî'nın kitabında bu bağlamda değerlendirilecek hususlar bulunmaktadır. Aşağıda Halit Ziya Uşaklıgil'in Ali Kemalî Aksüt'e gönderdiği ve eserine koyduğu çeviri eleştirisini bağlamındaki mektuptan bir alıntı yapılmıştır.

23

Her şeyi mümkün farz ettiren ve hakikate çevrilmesi muhal heveslere pek kolay işler nazarıyla bakan bir yaşıta idim; elimde her hatırlama gelen yazıya âmade bir vasıta da vardı. Kendi kendime dedim ki: Üslupları, sanat telâkkileri, yazı usulleri birbirine benzemeyen muharrirlerden ikişer hikaye seçeyim; bu iki hikâyenin arasında mevzu ve tahkiye itibariyle de fark olsun; bunları aynen, daha doğru bir tabir ile, harfiyen, hatta her cümlesinin kesiklerine bile uygun düşecek surette, tercüme edeyim; öyle ki Türkçede bile mesela Emil Zola ile Alphonse Daudet, Guy De Maupassant ile Catulle Mendes arasında şahsi üsluplarına ait başkalıklar bulunsun; yani lisan değişmiş olmakla bunlara mahsus üslûp değişmemiş, ve her muharrirde kendi hususiyeti sabit kalmış olsun. Zehi cüret!.. Fakat gençlik cüretkâr olmazsa muhalleri mümkün yapan kuvvet nerede bulunur? Böylelikle yüz tane hikâye tercüme ettim (Halit Ziya Uşaklıgil, akt. Kemalî, 1933: 35).

Yukarıdaki mektubun devamında Uşaklıgil “yazı yazmak” konusunda beş farklı Fransızca paragraf verip bunların Türkçeye hem “harfiyen ve aslinin ivicalarına hürmeten”, hem de hedef dil odaklı iki bakış açısıyla çevirilerini karşıştırmalı olarak

sunmuştur. Bu örnektenden başka eserde karşılaşılmalı çevirileri bulunan birçok metin verilmiştir. Metinde geçen eğitici ve bilgilendirici birçok dipnot yan metin bağlamında ayrıca değerlendirilebilir.

Sonuç

Çeviribilimin adlandırılmasına ve bağımsız bilim dalı olarak kabul edilmesine kaynaklık eden eserlerden olan Çeviribilmin Adı ve Doğası başlıklı çalışmada belirtilmiş olan alan çalışmalarının birçoğuyla Aksüt'ün çalışmasında karşılaşmaktayız. Dolayısıyla Aksüt'ün çalışması, çeviribilim açısından taşıdığı kuramsal görüşlerden ötürü özgün niteliğe sahiptir. Her iki çalışmanın kuramsal yaklaşımları arasında benzerlikler tespit edilmiştir. Holmes'in çeviribilim çalışmalarındaki sınıflandırmaları içerik bakımından Aksüt'ün çalışmasıyla bağıdaşılık göstermektedir.

Çeviri ile ilgilenenlere rehberlik edebilecek teorik bilgi ve örnekler üzerine kurulan *Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler* adlı eserde Aksüt, bilgi ve birikimini hem kuramsal hem de Fransızcadan bizzat yaptığı çeviri çalışmalarıyla ortaya koymuştur. Eserde yer alan kullanımık metinler özgün, farklı alan ve yazın türlerinden seçilmiş, bazlarının birden fazla çevirisi verilip karşılaşılmalı çeviri yapılmasına yarayacak şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca dipnotlarda yer verilen özgün ve yönlendirici bilgiler çeviribilim açısından öneme sahiptir.

Çeviribilmin Adı ve Doğası adlı çalışmada çeviriyi bağımsız bir bilim dalı olarak ele alma düşüncesini ortaya koyan Holmes sistematik ve bilimsel bir yaklaşımı gereksinim duyulduğunu ifade etmiştir. Bir bilim dalının kuramsal çalışma alanı olarak incelenmesi sürecinde etkin ve sistemli çalışmaların geniş kitlelerce kabul edilmesi önemlidir. Çeviribilimde temel hareket noktası olarak kabul gören Holmes'in çalışmasında geçen sınıflandırmaların Aksüt'ün çalışması ile bağıdaşılık göstermesini esasen ülkemizde bu alana olan ilginin ve gelişiminin de bir göstergesi olarak kabul etmek gerekir.

Kaleme alındığı zamanın şartlarına göre çok kıymetli içerikler olarak değerlendirdiğimiz bu teorik bilgiler ve metinler uygulamalı çeviribilim çalışmalarında o zamana kadar hissedilen eksikliği ve duyulan ihtiyacı giderecek düzeydedir. Alana dair temel kuramsal görüş, düşünce ve tarihçe örneklerini içeren *Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Dair Bazı Nümuneler*, bu alanda eser veren birçok akademisyene kaynaklık etmiştir.

Kaynaklar

- Birinci, A. (1992). Ali Kemali Aksüt'ün filât hatıraları. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (OTAM), Sayı 4, s. 437-466, Ankara.
- Coşkun, O. (2023). *Osmanlıdan Cumhuriyete idareci ve mütercim Ali Kemalî Aksüt*. Kesit Yayıncıları.
- Coşkun, O. (2024). Cumhuriyet döneminin ilk kuramsal çeviribilim çalışması: Tercüme hakkında düşünceler ve tatbikata dair bazı nümuneler. *VI. Uluslararası Rumeli [DİL, EDEBİYAT VE ÇEVİRİ] Sempozyumu* 20-21 Ocak 2024-İstanbul.

<https://www.rumeliya.com/file/open/2117250076/6--rumeli--dec--sempozyumu--bildiri-ozetleri-20-01-2024.pdf>.

- Demirkıvıran, S. (2022). Literarische Übersetzungskonzepte: Der Streifzug Wilhelm Tells vom Osmanischen Reich zur Türkischen Republik. Öncü, Mehmet Tahir ve Sine Demirkıvıran (Eds.) *Beiträge zum literarischen Übersetzen in der Türkei. Neue Aspekte und Perspektiven*. Berlin: Logos.
- Holmes, J. S. (1972). The name and nature of translation studies. In L. Venuti (Ed.), *The Translation Studies Reader* (2000) (1st ed., pp. 172–185). Routledge.
- Kayaoğlu, T. (1998). *Türkiye'de tercüme müesseseleri*. Kitabevi.
- Kemali, A. (1933). *Tercüme hakkında düşünceler ve tatbikata dair bazı nümuneler*. Resimli Ay Matbaası.
- Özcan, O. (2020). Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının Frankofon dünyasındaki bir elçisi: Çevirmen Tahsin Sarac. O. Coşkun (ed.), *Çeviribilimden İzönümler* içinde (s. 11-58) Kesit Yayınları.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2008). *Türkiye'de çevirinin politikası ve poetikası 1923-1960* (T. Demirel, çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2009). *Uyanış devirlerinde tercümenin rolü* (4. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yazıcı, M. (2004). *Çeviri etkinliği*. Multilingual.
- Yücel, F. (2020). *Çevirinin tarihi* (2. Baskı). Çeviribilim Yayınları.